

*“Het is werkelijk een groote prestatie
voor zulk een kleine gemeenschap als Curaçao is.”*
**Jan Greshoff (1888-1971) en *De Stoep* (1940-1951):
Een verkenning**

WILLEM BANT

Colegio Arubano

Sectie Nederlands
p/a Colegio Arubano
Vondellaan 14
Oranjestad, Aruba

willembant@hotmail.com

**“It Is Really a Big Achievement
for a Small Community Like the One of Curaçao.”**
**Jan Greshoff (1888-1971) and *De Stoep* (1940-1951):
An Exploration**

Abstract: During the Second World War, both in the Dutch East Indies and in Curaçao, journals were published in which Dutch authors could publish their works unhampered by German censorship. In addition, literary works in Dutch were published in the Dutch East Indies, South Africa and New York. A man involved in all these initiatives was Jan Greshoff, an author who had played an important role in Dutch literature during the time between the two world wars. In this article, the role of Greshoff in relation to the literary journal *De Stoep*, which originated in Curaçao after the German occupation of Holland in 1940, will be explored. Although he never went to Curaçao and never met the journal’s founder, Luc. Tournier, in person, Greshoff played an important role in the history of *De Stoep* during the years of the war, and thus indirectly in the development of Dutch literature in Curaçao.

Keywords: Jan Greshoff; *De Stoep*; Curaçao

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verschenen er zowel in Nederlands-Indië als op Curaçao tijdschriften waarin Nederlandse auteurs de kans kregen hun werk vrijelijk te publiceren – iets wat door de Duitse censuur in het bezette Nederland niet meer mogelijk was. Daarnaast werden er in de oorlogsjaren zowel in Nederlands-Indië als in Zuid-Afrika en New York literaire werken gepubliceerd in speciaal opgezette series. Bij al deze initiatieven was een man betrokken die in het interbellum een belangrijke rol had gespeeld in het Nederlandse literaire leven: Jan Greshoff. In dit artikel wordt ingegaan op de rol die deze “onvermoeide propagandist voor Nederlandsche culturele waarden” (aldus Vestdijk) tijdens de oorlogsjaren heeft gespeeld bij het Curaçaose tijdschrift *De Stoep*.¹

1. Nederland – Zuid-Afrika

Jan Greshoff wordt geboren op 15 december 1888 in het plaatsje Nieuw Helvoet op het Zuid-Hollandse eiland Voorne. Na een mislukte schoolcarrière vindt hij werk in de journalistiek. Zijn echte belangstelling ligt echter niet in het volgen van de dagelijkse actualiteit, maar in de literatuur. In 1909 en 1910 verschijnen zijn eerste dichtbundels, vol melancholieke, klassiek gebouwde verzen, die invloed verraden van dichters als P.C. Boutens en Karel van de Woestijne.

In de jaren die volgen zal Greshoff zich meer en meer manifesteren als een literaire duizendpoot. Hij schrijft poëzie, beschouwend proza en aforismen en stelt bloemlezingen samen. Verder is hij betrokken bij verschillende tijdschriften. Zo is hij in 1912 een van de oprichters van *De Witte Mier, een klein maandschrift voor de vrienden van het boek*. In de jaren erna zal hij belangrijk zijn voor *Den Gulden Winkel*, *Groot Nederland* en *Forum*. Deze bladen hebben gemeen dat ze zich niet alleen richten op Nederland, maar ook op Vlaanderen; ook bij latere tijdschriftactiviteiten, bijvoorbeeld bij *De Fakkel*, *De Stoep* en *Standpunte*, zal Greshoff er blijk van geven dat voor hem de Nederlandse literatuur niet ophoudt bij de landsgrenzen.

In 1927 verlaat Greshoff Nederland en vestigt zich in Brussel. Als in de jaren dertig de politiek-economische situatie in Europa steeds slechter en dreigender wordt, neemt hij het besluit om Europa te verlaten en te verhuizen naar Zuid-Afrika. Hij doet dit met name vanwege de toekomst van zijn twee zoons (Van Toorn 2015: 288). In een na de oorlog gepubliceerd artikel in het Zuid-Afrikaanse tijdschrift *Die Huisgenoot* verantwoordt Greshoff zijn keuze voor Zuid-Afrika als volgt:

¹ Voor het schrijven van dit artikel zijn alle nummers van *De Stoep*, en dan met name de nummers die zijn verschenen tijdens de Tweede Wereldoorlog, geraadpleegd. Daarbij kon onder andere gebruik worden gemaakt van de faciliteiten van de afdeling Arubiana/Caribiana van de Biblioteca Nacional van Aruba.

Maar waarom het die keus dan juis op Suid-Afrika geval? Omdat ek, sonder bepaalde en duidelik omskrewende redes, tog die oortuiging gekoester het dat ons in Suid-Afrika beter sou aard as in 'n land wat ons aard en oorlewering heeltemal vreemd was. Toe fascistiese Europa te benoud vir ons geword het, het ons vrywel alle lande en alle moontlikhede oorweeg en ten slotte gemeen dat 'n Nederlandse skrywer wat soveel moontlik verbinding met sy taal wil hou, nêrens beter as in Suid-Afrika sy toevlug kon soek nie. [...] En Afrikaans en Nederlands, hoe duidelik hulle ook verskil, is tog innerlik so diep verbonde dat ek my hier nooit as 'n volkome taalvreemdeling gevoel het nie. (Greshoff 1946: 4-5)

Overigens zal het idee dat Greshoff als het ware Europa ontvlucht, hem lang blijven achtervolgen. Zo schrijft de letterkundige C.J. Kelk nog in 1981: “Ik vond het wat smadelijk tegenover ons die in de ellende bleven zitten.” Hiertegenover staat echter de opmerking van journalist Jacques Gans, die enkele jaren eerder het volgende opmerkte: “Hij vond Hitler niet alleen een vulgaire man, hij voelde er niet in het minst iets voor in de hel van die vulgariteit te leven en vertrok in '39 naar Zuid-Afrika. Men heeft hem dat destijds kwalijk genomen, maar zijn instinct was zuiver geweest, als men de tragische dood van ter Braak, Du Perron en Marsman in aanmerking neemt.”

Als Greshoff besluit Europa te verruilen voor Zuid-Afrika, is hij een centrale figuur in de Nederlandse letteren. Door zijn journalistiek-literaire werkzaamheden heeft hij een uitgebreide internationale vriendenkring. Allereerst zijn daar natuurlijk zijn generatiegenoten Adriaan 'Jany' Roland Holst, J.C. Bloem, P.N. van Eijck en de Vlaming Jan van Nijlen. Later sluit hij vriendschap met de *Forum*-mannen Menno ter Braak, Eddy du Perron en Simon Vestdijk, en met Henny Marsman. Als tijdschriftredacteur kan hij belangrijk zijn voor jongeren als Theun de Vries, Adriaan van der Veen en Pierre H. Dubois. In zijn Brusselse jaren is Greshoff er ook verantwoordelijk voor dat Willem Elsschot weer tot schrijven komt, met als resultaat de novelle *Kaas*, die door Elsschot middels een gedicht aan zijn vriend Greshoff wordt opgedragen. Als bekend wordt dat Greshoff Europa zal verruilen voor Zuid-Afrika, is Elsschot een van de velen die moeite heeft met dit besluit. Hij reageert als volgt:

J.v.Nylen beweert dat je over een paar maanden naar Z-Afrika trekt. Om daar eens rond te kijken, soit. Maar met de bedoeling daar te blijven? Dat moet ik je ernstig ontraden want ik geloof dat het een naar land is, zonder boomen en vol negers. En dan de boeren zelf, dat is het ergste. In jou plaats zou ik hier blijf en nie gaan nie. Brrrh! En wat ga je daar in Godsnaam uitvoeren? Professor spelen? Een 'Holl. Weekblad voor Z.Afrika' uitgeven? Ik vind het ongehoord dat jij zoo iets decideert zonder aan je vrienden te vragen of die 't goed vinden. [...] Doe het niet, Jan, [...]. (Geciteerd via Carmiggelt 1985: [2])

Maar Greshoff gaat toch. Op 8 mei 1939 verlaat hij met vrouw en kinderen zijn woning aan de Brusselse August Reyerslaan. Na enkele dagen in Den Haag, Amsterdam en Parijs stappen de Greshoffs in Marseille aan boord van de Springfontein, die hen langs Afrika's oostkust naar Kaapstad zal brengen. Op 12 juli 1939 zet Greshoff met zijn vrouw Aty en zijn zoons Jan jr. en Kees voet aan wal in zijn nieuwe vaderland, waar hij tot aan zijn dood in 1971 zal blijven wonen.

Over Greshoffs letterkundige activiteiten na zijn vertrek uit Nederland schrijft Nelissen het volgende: "De schrijfproductie van J. Greshoff in de jaren 1939-1969 is zeker niet onaanzienlijk; [...]. Toch verdween in deze periode een wezenlijk deel van wat Greshoff tot zo'n uitzonderlijk literator bestempelde; zijn rol als tijdschriftleider en bemiddelaar was voorbij" (Nelissen 1981: 34). In iets andere bewoordingen zegt Fokkema (1982) min of meer hetzelfde, al legt hij de grens niet bij 1939, maar bij 1945: "Na de Tweede Wereldoorlog is de rol van Greshoff uitgespeeld, een rol die hij vooral als literair agent met zoveel verve heeft gespeeld tussen beide wereldoorlogen."

Wat hier gezegd wordt, was niet alleen ondenkbaar voor een man als Greshoff, het is ook feitelijk onjuist. Door zijn vertrek naar Zuid-Afrika verliest Greshoff weliswaar zijn centrale positie in de Nederlandse literaire wereld, al zal hij na de oorlog nog jaren als criticus verbonden zijn aan het Haagse dagblad *Het Vaderland*, maar ook buiten Nederland verricht hij zijn activiteiten als 'literair agent.' Eén van die activiteiten bestaat uit het gedurende circa tien jaar mederedigeren van het Zuid-Afrikaanse tijdschrift *Standpunte*, het blad dat in 1945 wordt opgericht door N.P. van Wyk Louw, W.E.G. Louw en H.A. Mulder. Dit tijdschrift zal een belangrijk podium worden voor de vertegenwoordigers van de Beweging van Dertig, een groep jonge dichters die sinds het begin van de jaren dertig voor vernieuwing zorgt in de Zuid-Afrikaanse literatuur. In zijn naoorlogse Zuid-Afrikaanse jaren is Greshoff daarnaast zeer belangrijk voor bijvoorbeeld Etienne Leroux, die mede dankzij de kritische begeleiding van Greshoff in de jaren zestig en zeventig kan uitgroeien tot een van de meest vooraanstaande auteurs in het Afrikaans.

Al voor de oprichting van *Standpunte* is Greshoff tijdens de oorlogsjaren belangrijk voor twee tijdschriften die verschijnen in de Nederlandse overzeese gebiedsdelen: *De Fakkel* in Nederlands-Indië en *De Stoep* op Curaçao.

2. De Fakkel

Als Nederland in mei 1940 wordt bezet door de Duitsers, wordt in Nederlands-Indië het tijdschrift *De Fakkel* opgericht. De bedoeling van dit blad is om Nederlandstalige auteurs publicatiemogelijkheden te bieden nu vrijelijk publiceren

in het bezette vaderland moeilijk is geworden. Eind 1940 ontvangt Greshoff in Kaapstad een uitnodiging om naar Indië te komen, waar men hoopt dat de literaire duizendpoot Greshoff met al zijn connecties en zijn ruime tijdschrijftervaring in deze moeilijke tijden iets kan betekenen voor de Nederlandse cultuur (Dolk 1988: 257-259). En dat kan hij inderdaad. In de zeven maanden die Greshoff vanaf eind 1940 in Nederlands-Indië doorbrengt, houdt hij zich actief bezig met *De Fakkkel*, waarvan in november 1940 het eerste nummer is verschenen. Rob Nieuwenhuys, de belangrijkste man bij het tijdschrift, schrijft later:

Greshoff [...] is de grote stimulator geweest die meer dan elk redactielid in staat was literatuur te beoordelen. Men ziet het aan het peil van de letterkundige bijdragen na de eerste twee nummers. Hij werd de man achter de schermen, de enige ook met letterkundige relaties die zelf veel in *De Fakkkel* schreef en anderen daartoe aanzette. Een groot deel van de letterkundige bijdragen is door Greshoff verkregen en onder zijn invloed geschreven. Greshoffs optreden verklaart ook het grote aantal bijdragen uit Zuid-Afrika, in het Afrikaans en Nederlands. (Nieuwenhuys 1978: 422)

De hand van Greshoff is onder andere te zien in bijdragen van zijn Zuid-Afrikaanse vrienden W.E.G. Louw en N.P. van Wyk Louw en van de in Zuid-Afrika woonachtige Nederlandse literator H.A. Mulder. Enkele andere contacten van Greshoff die we terugvinden in *De Fakkkel* zijn Adriaan van der Veen, Leo Vroman en F.C. Terborgh. Enkele jaren later zullen alle drie deze auteurs ook via Greshoff publiceren in *De Stoep*. Naast zijn activiteiten voor *De Fakkkel* houdt Greshoff zich verder bezig met de Fakkelreeks en met het houden van lezingen.

Halverwege 1941 keert Greshoff terug naar Zuid-Afrika: “Allereerst omderwille van de jongens, maar ook in niet geringe mate om de goede kameraden” (brief van Greshoff aan W.E.G. Louw, Meester Cornelis, 20-2-1941).² Vanuit Kaapstad blijft Greshoff bijdragen leveren aan de Indische pers; van deze bijdragen ‘moet de schoorsteen roken.’ Het is voor hem dan ook een ramp als eind 1941 Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog betrokken raakt. De contacten tussen Zuid-Afrika en Indië worden verbroken en Greshoff kan, behalve op de kleine Zuid-Afrikaanse markt, zijn bijdragen nergens meer kwijt. Op langere termijn dreigen er financiële problemen te ontstaan.

Figuur 1. Jan Greshoff

² De originelen van de brieven van Greshoff waaruit in dit artikel is geciteerd bevinden zich in de bibliotheek van de Universiteit van Stellenbosch, Zuid-Afrika. Kopieën van deze brieven zijn te raadplegen in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag.

3. New York

De Nederlandse regering schiet Greshoff echter te hulp. Op 16 juli 1942 schrijft hij vanuit Kaapstad aan W.E.G. Louw het volgende:

Wij gaan met een groote mate van waarschijnlijkheid naar New York. De Nederlandsche Regeering bood mij daar een betrekking aan, welke mij tijd genoeg voor mijn eigen werk laat, tegen een vergoeding van honderd pond per maand. Zoo iets mág ik in mijn omstandigheden niet afslaan. Er vallen nog eenige verschillen van opvatting uit de weg te ruimen. Zoo willen zij b.v. dat ik mijn reis en die van mijn vrouw betaal. Maar met eenige telegrammen over en weer komen wij wel tot elkaar. Hoezeer het zijn-in-New York en het weerzien van eenige oude vrienden mij ook aanlokt, toch zou ik hier gebleven zijn, indien het mij gelukt ware 25 pond per maand te verdienen. Hier bestaat echter geen kans op. Ik kan je echter wel verzekeren, dat ik de vrienden in Zuid Afrika gemaakt heel erg missen zal.

Begin september 1942 vertrekken de Greshoffs uit Kaapstad. Per schip reizen ze eerst naar Buenos Aires, om vandaar per vliegtuig verder te reizen naar New York. Op 5 oktober begint Greshoff met zijn werkzaamheden als Adviseur in Algemene Dienst bij het Netherlands Information Bureau. In zijn herinneringen *Afscheid van Europa* schrijft Greshoff onder andere het volgende over deze periode in New York:

Ik was daarheen opgeroepen door mijn oude vriend dr. G. Bolkestein, toen minister van Onderwijs en Kunsten te Londen. De bedoeling was dat ik er 'iets cultureels' zou verrichten. De directeur van het Nederlands Informatie Bureau in New York belastte mij met de afdeling die alle radio-aangelegenheden omvatte, zowel uitzendingen voor het bezette Nederland bestemd als, van geheel andere aard, amusement ten behoeve van de koopvaardij, [...]. Ik was dus een ambtenaar van de Nederlandse regering. Het Informatiebureau was weliswaar te New York gevestigd, maar was een afdeling van de ambassade te Washington. Het leek mij wel nu eens ambtenaar te zijn, met een diplomatiek paspoort te reizen en uitsluitend met 'nette mannen' te doen te hebben. In werkelijkheid viel mij, in vrijheid gedresseerd, het kantoorleven lang niet mee. (Greshoff 1969: 328)

Gedurende de oorlog zal Greshoff in New York blijven, een periode die zeker niet de gelukkigste is uit zijn leven. Hij haat zijn ambtenarenbestaan en mist zijn zoons en een hechte vriendenkring, zoals hij die in Zuid-Afrika net heeft opgebouwd. Greshoffs brieven aan zijn Zuid-Afrikaanse vrienden uit deze jaren zijn niet veel meer dan een onophoudelijke stroom van steeds dezelfde klachten. Het enige positieve van zijn ambtenarenbestaan in New York is de afwezigheid van geldzorgen. Zo schrijft hij bijvoorbeeld op 20 februari 1943 aan Van Wyk Louw:

Ook de geestelijke gedruktheid houdt aan. Ik doe mijn dagelijks werk; maar daarmee is dan ook ál mijn geestkracht verbruikt. [...] Dit land werkt op enkele van mijn kennissen al even neerdrukkend. [...] Een stad als Kaapstad, hoe klein en provinciaal ook, had 100x meer ‘atmosfeer.’ Toen ik eenmaal over mijn eerste heimwee naar Holland heen was, heb ik mij in Kaapstad altijd zéér wel gevoeld en ik kon er bést werken. Hier zal ik dat nooit kunnen.

Greshoff onderkent zijn eigen klagerigheid, zo blijkt uit een brief van 6 maart 1943 aan Van Wyk Louw: “Ik heb een flauw idee, dat mijn brieven alles behalve gezellig en lichtelijk eentonig zijn. Altijd maar klachten en nog eens klachten. Ik kan het niet helpen: ik voel mij nu eenmaal klagerig. Deze oude boom is te veel verplant en begint nu te kwijnen. Wanneer zien wij elkander weer? Spoedig!” De brieven tonen echter ook de cultureel ambassadeur die Greshoff altijd is geweest; zo is hij betrokken bij de oprichting van uitgeverij Querido New York, bereidt hij uitgaven voor, stelt hij bloemlezingen samen en houdt hij lezingen. Vanuit New York gaat Greshoff ook meewerken aan het in mei 1940 op Curaçao opgerichte tijdschrift *De Stoep*, waarvan in september van dat jaar het eerste nummer is verschenen. De activiteiten die Greshoff gaat ontplooiën voor *De Stoep* vallen geheel buiten zijn officiële werkzaamheden voor het Nederlands Informatie Bureau; ze passen echter helemaal bij de rol van literair ambassadeur die Greshoff zowel in Nederland als in Nederlands-Indië had gespeeld.

4. *De Stoep*

De oprichters van *De Stoep* zijn de op Curaçao woonachtige Nederlandse arts Chris Engels (1907-1980), die als dichter-schrijver bekendheid zal krijgen onder het pseudoniem Luc. Tournier en voor de oorlog in Nederland korte tijd deel uitmaakte van de groep jonge schrijvers die publiceerde in het katholieke tijdschrift *De Gemeenschap*, en Frits van der Molen (1908-1984), die in de oorlogsjaren werkzaam is bij het bankiershuis Maduro en na de oorlog in Nederland actief zal zijn in de journalistiek. Zodra Engels in mei 1940 hoort van de Duitse inval en bezetting besluit hij tot het oprichten van een ‘Nederlands periodiek,’ dat ‘volkomen vrij zal zijn’ en dat Nederlandse schrijvers in de diaspora een publicatiemogelijkheid kan bieden nu die mogelijkheid er niet meer is in het bezette vaderland. De publicatie van het eerste nummer in september 1940 wordt aangekondigd middels de volgende advertentie in de *Amigoe di Curaçao* van 21 september: “*De Stoep* is een Nederlandsch tijdschrift, ingenaaid en gedrukt op het beste papier, bestaande uit 32 bladzijden met goede medewerkers en de bedoeling om betere dingen op Curaçao te brengen in den vorm van goedgeschreven prozastukken,

verzen en beschouwingen." Het laatste (26e) nummer van *De Stoep* zal verschijnen in mei 1951. Tijdens de oorlog zal Greshoff als een 'goede medewerker' nadrukkelijk meehelpen om 'betere dingen op Curaçao te brengen.'

In een radio-interview met Freek van Wel, gehouden op 15 augustus 1980 op Hilversum II, haalt Tournier herinneringen op aan de oprichting van *De Stoep*. Over Greshoff zegt Tournier het volgende:

Jan Greshoff, die eerst *De Fakkel* inderdaad in de oost had helpen opzetten, was op tijd ontweken van Java en was in Afrika gekomen en schreef toen aan ons wat wij wensten of wilden dat hij aan *De Stoep* zou medewerken en aangezien wij twee amateurs waren, in alle opzichten, heb ik hem toen gevraagd wat het zou kosten waarop hij antwoordde 'dat zou niets kosten' want voor literair werk in het algemeen, werd dit door hem niet gerekend. Wel voor journalistiek werk en in dit geval was het literair werk want *De Stoep* was literair. (Van Wel 1980: n.pag.)

Hoezeer hij het Curaçaose initiatief ook waardeert, Greshoff heeft het in de eerste oorlogsjaren nog te druk met zijn Zuid-Afrikaanse werkzaamheden en met zijn activiteiten voor *De Fakkel* om iets voor *De Stoep* te kunnen doen. Maar dit verandert als hij vanaf eind 1942 in New York zit. Daar zal zijn belangstelling voor *De Stoep* zeker aangewakkerd zijn door Frits van der Molen, die vanaf 1942 ook in New York woont. Over hun kennismaking schrijft Greshoff op 20 februari 1943 aan Van Wyk Louw het volgende: "En sedert kort woont hier Frits van der Molen, één der oprichters van *De Stoep*, een kennis van Jany [A. Roland Holst, WB], die vijf jaar op Curaçao gewoond heeft." Heel nauw lijkt het contact tussen Greshoff en Van der Molen overigens niet, zo valt te concluderen uit een brief van 6 maart 1943 van Greshoff aan Van Wyk Louw: "Ook Frits van der Molen (uit Curaçao, redacteur van *De Stoep*) is geen [...] aanwinst [voor Greshoffs vriendenkring, WB]. Hij heeft het trouwens te druk met vrijen." De plaats die door Van der Molens vertrek naar New York vrij kwam in de redactie van *De Stoep* werd ingenomen door zijn collega-journalist Hendrik de Wit.

Nadat het opzetten van een Nederlandstalig kwartaaltijdschrift in New York is mislukt, schrijft Greshoff op 23 april 1943 aan Van Wyk Louw: "Ik zal nu krachtadig gaan medewerken aan *De Stoep* te Willemstad Curaçao." Bepaalde publicaties in eerdere nummers van het tijdschrift wijzen er echter op dat hij ook al voor 1943 zijn best heeft gedaan voor het Curaçaose initiatief van Engels en Van der Molen. In het hiernavolgende verkennen we de directe en indirecte bijdrage van Greshoff aan de tijdens de oorlog verschenen nummers van *De Stoep*. Niet in alle gevallen is met zekerheid vast te stellen wat precies zijn rol is geweest als het gaat om bijdragen uit de Nederlandse diaspora. Echter, gezien zijn vriendschappen en literaire contacten uit de vooroorlogse periode, kan voor bepaalde bijdragen aan *De Stoep* zonder al te veel twijfel worden gesteld dat Greshoffs rol

essentieel was. In het algemeen geldt dat wat Nieuwenhuys opmerkte voor wat betreft Greshoffs belang voor *De Fakkels*, door Tournier zou kunnen worden bepaald als het gaat om Greshoffs rol bij *De Stoep*.

4.1. De eerste serie van *De Stoep* (september 1940 – maart 1943)

In september 1940 verschijnt het eerste nummer van *De Stoep*. Het nummer opent met een beginselverklaring-inleiding van ‘de Uitgevers,’ een tekst die gezien de barokke stijl ongetwijfeld zal zijn geschreven door Luc. Tournier. In deze tekst staat o.a. het volgende:

Waarom *De Stoep*?

Om hogerop te komen. Nu de bodem van ons vaderland wordt vertrapt door de laarzen van de ressentiment-maniakken, die over de grens kwamen om ons te bevrijden van ‘t geloof in menselijke schoonheid; en aan gelovigen het leven is ontnomen, ULTIMI BARBARORUM! of het uiten is onmogelijk gemaakt

[...]

nu is het tijd dat wij op de stoep komen.

[...]

Kom op de stoep, [...]. (“Waarom *De Stoep*?” 1940: 3)

Als we de inhoud van het eerste *Stoep*-nummer bekijken, dan wijst niets op enige bemoeienis van Greshoff, wat gezien de situatie waarin deze zich bevindt niet verwonderlijk is. Ook het tweede nummer van de eerste serie, dat in december 1940 verschijnt, bevat geen bijdragen die via Greshoff bij Tournier en Van der Molen kunnen zijn terechtgekomen. Het derde nummer van de eerste serie verschijnt in april 1941. Het interessantste artikel in dit nummer is wellicht “Het eerste exemplaar *De Fakkels*,” dat door Luc. Tournier, de auteur van het stuk, wordt gekarakteriseerd als “[...] het eerste nummertje wraak op de schrijfonvrijheid onder onze vrijheid en de poging op eigen benen te staan in Oost-Indië: *De Fakkels*, niet ongelijk aan het verschijnsel *De Stoep*, eerder gefundeerd op Curaçao West Indië” (Tournier 1941: 38).

In augustus 1941 verschijnt zonder enige duidelijke bemoeienis van Greshoff het vierde nummer van de eerste serie. Zoals alle nummers van *De Stoep* wordt ook deze uitgave uitgebreid gerecenseerd in de Curaçaose pers. In het stuk “De nieuwste *Stoep*,” gepubliceerd op 16 augustus 1941, merkt de medewerker van het weekblad *Curaçao* onder andere het volgende op: “De medewerkers van *De Stoep* zijn, zoover we weten, uitsluitend import-Nederlanders, terwijl de redactie zich met de hoop gevleid had, dat het blad mede gevuld zou worden met het werk van schrijvers, die nog juist op tijd of daarvoor reeds naar den vreemde hadden kunnen uitwijken” (“De nieuwste *Stoep*” 1941: 3). De leemte waarop de recensent wijst (het ontbreken van goed literair werk van

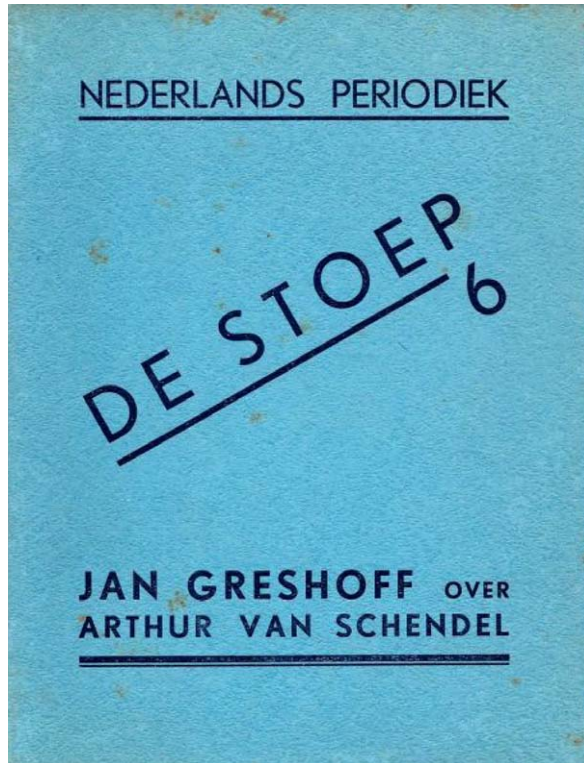
schrijvers uit de diaspora), zal korte tijd later nadrukkelijk worden ingevuld door Greshoff.

Dat gebeurt nog niet in nummer 5 (november 1941); Greshoff is echter wel nadrukkelijk aanwezig in het in juli 1942 verschijnende zesde nummer. Deze uitgave toont een heel andere *Stoep*, het nummer wordt namelijk bijna geheel gevuld met slechts één bijdrage: de (iets uitgebreide) tekst van een rede van Greshoff over Arthur van Schendel, zoals hij die op 6 augustus 1941 uitsprak voor de letterkundige faculteit van de Universiteit van Kaapstad. De rede van Greshoff wordt voorafgegaan door de korte tekst “Koersverandering of Roepverandering,” waarin de redactie van *De Stoep* (lees: Luc. Tournier) ingaat op het feit dat dit nummer wordt gevuld met slechts één bijdrage. Indirect vormt de inleidende tekst ook een soort reactie op de hierboven aangehaalde opmerking in het weekblad *Curaçao*. In de redactionele inleiding wordt allereerst ingegaan op de oorspronkelijke doelstelling van het blad: “Rondzwervende Nederlandse schrijvers en uit de inspiratie oprijzende dichters zouden hier [...] uitgevers vinden” (“Koersverandering of Roepverandering” 1942: 3). Het liep echter anders: “Het kwam er [...] op neer, dat *De Stoep* voorlopig werd een tijdschrift gevuld met bijdragen van op Curaçao verblijvende of kort vertoevende krachten, waarvan er meer bleken te zijn dan ooit gehoopt” (“Koersverandering of Roepverandering” 1942: 3). Namen die in dit kader worden genoemd zijn die van George Seppen, Hendrik de Wit en Wim van Nuland. Dan gaat de redactie in op het feit dat dit nummer van *De Stoep* slechts één bijdrage telt en komt Greshoff nadrukkelijk in beeld:

Aan ons werden kort geleden uit Zuid Afrika en de Verenigde Staten de vragen gesteld: ‘Wat willen jullie (ter publicatie) hebben’ (Jan Greshoff) en ‘Wil je niet van *De Stoep* een uitgeverij maken, zoals de (latere) *Vrije Bladen*, van een reeks van afgeronde publicaties, elk van één persoon?’ (Adriaan van der Veen). [...] ons antwoord kon slechts zijn: *met uwe medewerking en met die van nog enkelen buiten dit aardig, maar klein stukje land, kunnen wij van alle mogelijkheden een realiteit maken.* (“Koersverandering of Roepverandering” 1942: 3).

En heel concreet is die realiteit de eerste ‘Greshoff-special’ die verschijnt als nummer 6 van *De Stoep*. Weer totaal anders van karakter is het zevende nummer van de eerste serie (augustus 1942), dat voornamelijk is gevuld met lokale bijdragen. Uit niets blijkt enige bemoeienis van Greshoff. Wel wordt zijn naam genoemd in het stuk “*De Fakkel* gebluscht” van G[eorge] S[eppen]: “Creatief literair gesproken was het, met uitzondering voor Greshoffs werk, vrij zwak te noemen. [...] vooral toen Greshoff’s onmiskenbaren invloed door zijn vertrek verloren ging en de literaire aspiraties schielijk verdwenen” (G.S. 1942: 46).

In november 1942 komt nummer 8 van de eerste serie uit. Ook dit is een ‘special’: de uitgave wordt in z’n geheel gevuld met enkele novellen van Adriaan

Figuur 2. *De Stoep*, nummer 6, juli 1942

van der Veen, die net als Greshoff tijdens de oorlog in New York verblijft, waar hij werkzaam is als journalist. Uit de opmerking van de *Stoep*-redactie zoals hierboven geciteerd bij de bespreking van nummer 6, bleek al dat Van der Veen reeds voor de aankomst van Greshoff in New York contact had met Tournier. Overigens is het niet onwaarschijnlijk te veronderstellen dat Greshoff Van der Veen op *De Stoep* opmerksaam heeft gemaakt. De relatie Greshoff-Van der Veen was al voor de oorlog zeer nauw, wat bijvoorbeeld blijkt uit het feit dat Greshoff zijn in 1939 verschenen bundel *Steenen voor brood* opdroeg aan zijn ‘drie zoons’: Jan Greshoff, Kees Greshoff en Adriaan van der Veen. In een inleiding bij Greshoffs bundel *Nachtschade* onderkent Van der Veen de belangrijke rol van zijn ‘literaire vader’ in de Nederlandse literatuur. Hij schrijft: “Aan de onbaatzuchtigheid van Greshoffs werk als gangmaker van de Nederlandse literatuur kan niemand twijfelen. Een ander leven was voor hem echter moeilijk denkbaar” (Van der Veen 1958: 17). Het behoeft weinig verbeelding te veronderstellen dat de novellen van Van der Veen dankzij Greshoff op Curaçao zijn beland.

Het enige *Stoep*-nummer dat ooit uitverkocht raakte was het poëzienummer, dat verschijnt in maart 1943 en een combinatie is van de nummers 9 en 10 van de eerste serie. Het telt maar liefst 112 pagina's en bevat werk van 66 dichters. In New York toont Greshoff zich zeer enthousiast over de uitgave. In een brief aan Van Wyk Louw van 18 mei 1943 schrijft hij:

Je zult dezer dagen wel ontvangen het Poëzie no. van *De Stoep*. Het is werkelijk een groote prestatie voor zulk een kleine gemeenschap als Curaçao is! Ik verstrekke het materiaal, doch liet de keuze en de rangschikking aan de redactie over. Wel mischte ik, principieel, de vertegenwoordiging van Zuid-Afrika en in het bijzonder de jongste generatie. Je zult zelf wel zien wat Luc Tournier [...] er van gemaakt heeft. Zeer ongelijk met wel veel goeds.

Curieus in deze brief is de opmerking over het ontbreken van “de vertegenwoordiging van Zuid-Afrika,” aangezien het nummer werk bevat van de Zuid-Afrikanen Leipoldt, Van Wyk Louw, Krige, Eybers en Opperman. Ook de toevoeging over “de jongste generatie” is merkwaardig. Leipoldt behoorde hier niet toe, maar de overigen waren zeker jongere, nog niet gearriveerde dichters. De inleiding van het nummer is van de hand van de Vlaming Marnix Gijsen, een New Yorkse vriend van Greshoff. Gijsen besluit zijn inleidende woorden met de volgende zinnen: “Maar dit bundel verzen van Holandsche, Vlaamsche, Zuid-Afrikaansche en Oost- en West-Indische dichters bewijst dat ook al breekt het Nederlandsche lied soms onder de pijn der dagen, het niet zwijgen zal. Uit vier continenten groeit het tot een koor zoo saamhoorig en volledig dat wij het in tijd van vrede niet hadden durven te droomen” (Gijsen 1943: n.pag.).

De directe bemoeienis van Greshoff is niet alleen te zien in de bijdragen van de al genoemde Zuid-Afrikanen, maar ook in die van W. Hessels (pseudoniem van H.A. Mulder) en Jac. Braamse, twee Nederlanders die woonachtig zijn in Zuid-Afrika en met wie Greshoff al voor zijn vertrek naar New York contact had. Ongetwijfeld is Greshoff ook direct verantwoordelijk voor de bijdragen van Leo Vroman, die hij al kende uit Zuid-Afrika en Nederlands-Indië (waar Vroman had gedebuteerd in *De Fakkel*), en Marnix Gijsen. Andere namen uit Greshoffs (vooroorlogse) vriendenkring die we terugvinden in dit nummer zijn onder andere die van J.C. Bloem, Adriaan Roland Holst, Simon Vestdijk en Jan van Nijlen. Verder bevat de uitgave werk van zeer uiteenlopende dichters als Pierre Kemp, Hendrik de Vries, Ed Hoornik, Gerard den Brabander, Jan Campert en Gerrit Achterberg. Lokale bijdragen worden geleverd door onder anderen Luc. Tournier, Frits van der Molen en Hendrik de Wit. Als het gaat om de aanlevering van de bijdragen voor dit nummer, wordt overigens naast Greshoff ook vaak de weduwe van Henny Marsman genoemd (bijvoorbeeld door Godthelp 1951). Zij was werkzaam in Londen en kan Greshoff hebben voorzien van werk van dichters in bezet Nederland.

4.2. De tweede serie van *De Stoep* (september 1943 – oktober 1948)

Wat opvalt in het eerste nummer van de tweede serie (september 1943) is de relatief grote Zuid-Afrikaanse inbreng. Zo zijn er bijdragen van Uys Krige, Ernst van Heerden en Tjeerd Johanson in het Afrikaans en van H.A. Mulder in het Nederlands. Greshoff zelf is verantwoordelijk voor twee bijdragen in proza: de fictietekst “Over de gevaren van de lediggang” en het kritische artikel “Algemene beschouwingen over letterkunde.” In deze laatste tekst verwoordt Greshoff zijn literatuuropvatting voor wat betreft de roman naar aanleiding van recent verschenen werk van Johan Fabricius en Jan de Hartog.

Nummer 2 van de tweede serie (maart 1944) bevat Greshoffs aforismenbundel *Bitterzoet*. Van de oplage van maar liefst 500 exemplaren werden vijftig exemplaren genummerd en in linnen gebonden, iets wat Greshoff als liefhebber van het mooie boek ongetwijfeld veel deugd zal hebben gedaan. Opvallend is het afwijkende formaat van deze *Stoep*-special in vergelijking met de reguliere nummers: 15 x 22,5 centimeter tegenover 22 x 28 centimeter.

In nummer drie van de tweede serie, dat verschijnt in april 1944, is Greshoff op verschillende manieren nadrukkelijk aanwezig. Door Greshoff zelf geschreven zijn de literaire reisoverpeinzingen getiteld “Kustvaart” en het kritische stuk “Lubbes leeft/streeft nog,” gedateerd New York 1 maart 1944. In dit stuk reproduceert Greshoff zijn reactie op de overwegend negatieve kritiek op het poëzie-nummer van *De Stoep* die was verschenen in het in Melbourne gepubliceerde blad *Oranje*, een uitgave van de Nigis, de Netherlands Indies Government Information Service. Greshoff vindt de laatlunkende *Oranje*-kritiek onterecht, aangezien de *Stoep*-uitgave “[...] met groote zorg samengesteld vrijwel het beste bracht wat er, onder de gegeven omstandigheden gebracht kon worden, [...]” (Greshoff 1944: 51). Hij noemt de medewerkers van *Oranje* die verantwoordelijk waren voor de kritiek op het *Stoep*-nummer ‘beunhazen’ en geeft verder aan: “Om kort te gaan, ik heb in langen tijd niet zulk een bot artikel over eenige letterkundig onderwerp gelezen als ‘Verzen uit Curaçao’ [...]” (Greshoff 1944: 55). Greshoff besluit zijn tekst met de volgende zin: “Wanneer het blaadje ‘Oranje’ met zijn dilettanten-medewekers allang en goddank vergeten en vergeven is, dan zal *De Stoep* nog in de handboeken vermeld blijven als de EENIGE stelselmatig doorgevoerde poging om in oorlogstijd de Nederlandsche letterkunde te dienen, te bevorderen, te bestendigen” (Greshoff 1944: 56).

Behalve deze twee teksten van Greshoff bevat dit *Stoep*-nummer ook veel poëzie uit Zuid-Afrika. Er is werk in het Afrikaans van Elisabeth Eybers, D.J. Opperman en C. Louis Leipoldt. De in Zuid-Afrika woonachtige Nederlanders J. Braamse en W. Hessels zorgen voor in totaal dertien gedichten. Greshoffs zoon Kees levert vier lange gedichten in het Frans, terwijl F.C. Terborgh, een oude bekende van Greshoff, zorgt voor de kleine prozabijdrage “Over bezit.”

Hetzelfde nummer bevat een lange kroniek van H[endrik de] W[it] getiteld "Oorlogsgedichten en Lyriek." In dit artikel wordt werk besproken van de Zuid-Afrikaan Uys Krige en van Finus M.P. Oosterhof, een Nederlander die al voor de oorlog naar de Zuid-Afrikaanse hoofdstad Pretoria verhuisde en daar studeerde en werkte aan de universiteit. In de oorlog verbleef hij in Nederlands-Indië, om vervolgens na de oorlog terug te keren naar Pretoria. De bundel die wordt besproken verscheen in 1940 bij de bekende Zuid-Afrikaanse uitgever J.L. van Schaik. Dat beide bundels via Greshoff op de redactietafel van *De Stoep* zijn beland, ligt voor de hand. Overigens wordt in het stuk verwezen naar Greshoffs boekje *Fabrieksgeheimen*.

Behalve deze poëzie-recensie bevat dit *Stoep*-nummer van H[endrik de] W[it] het stuk "Het boek als cultureel strijdmiddel," waarin hij de eerste drie door Querido New York uitgegeven proza-werken becommentarieert. Alvorens de nieuwe publicaties te bespreken, schetst de recensent in het kort de volgens hem 'droeve' geschiedenis van het Nederlandse boek in oorlogstijd, waarbij hij zowel Nederlands-Indië als Zuid-Afrika ter sprake brengt. Dat Greshoff, die commissaris is bij de in 1943 opgerichte uitgeverij Querido New York, ook directe invloed heeft op het uitgavebeleid mag blijken uit de eerste drie publicaties: *Tsjip en De leeuwentemmer* van Greshoffs Vlaamse vriend Willem Elsschot, *Een spel der natuur* van Arthur van Schendel, een oude vriend van Greshoff en een van zijn favoriete Nederlandse auteurs, en *De sneeuwbal* van Simon Koster. Koster, vooral bekend in de toneel- en filmwereld, verbleef tijdens de oorlog aanvankelijk in Londen maar verhuisde later naar New York, waar hij net als Greshoff in de journalistiek werkzaam was. Onder de titel "De betere wereld" verschenen er al delen van de roman in de nummers 3 en 4 van de eerste serie van *De Stoep*.

In november 1944 verschijnt nummer 4 van de tweede serie. Het nummer bevat zeven gedichten van J. Braamse en het in het Afrikaans geschreven gedicht "Stadsdroom" van Elisabeth Eybers. Belangrijk voor de Curaçaose literatuurgeschiedenis is het debuut van Oda Blinder, die drie gedichten bijdraagt aan dit *Stoep*-nummer.

Het vijfde nummer van de tweede serie (mei 1945) is geheel gewijd aan *Het gezicht van Peñafiel*, een novelle van F.C. Terborgh, wiens naam overigens op de kaft abusievelijk als Terborg wordt geschreven. Dat de publicatie van deze diplomaat-schrijver tot stand kwam dankzij Greshoff, blijkt uit de herinneringen van Terborgh zelf: "In 1942 naar Europa op transport gesteld, kon ik in het begin van het volgend jaar een verhaal van wat langere adem, in Peking voltooid, naar New York zenden. Door Greshoffs bemiddeling werd het later op Curaçao in het tijdschrift 'De Stoep' gepubliceerd [...]" (Terborgh 1973: 607).

In december 1945 verschijnt het zesde nummer van de tweede serie, de eerste uitgave die na de oorlog wordt gepubliceerd. De naam Greshoff is nog duidelijk

aanwezig in dit nummer. Zo bevat deze *Stoep*-editie een recensie, ondertekend door EEC, van een bundel Franse gedichten van Kees Greshoff, zoon van, verschenen in 1944 bij L.B. Fischer in New York. Verder is er een recensie van H[endrik de] W[it] over Greshoffs *Het spel der spelen*, een serie “causerieën over het boek,” in 1944 in New York gepubliceerd door Querido. In zijn kritische stuk, dat geschreven werd toen Greshoff nog in New York zat, merkt de recensent op: “[...] en als men het boek dicht slaat [...] denkt men, hij moet – muze in de verspreiding – in een andere omgeving komen (als de oorlog voorbij is) of ene grote ontmoeting hebben, Henry Miller, André Breton, Salvador Dalí, om het evenwicht, dat voor gewetensonderzoek nu eenmaal onontbeerlijk is, terug te winnen” (H.W. 1945: 37). Verder bevat het nummer vijf gedichten van W. Hessels.

Als dit *Stoep*-nummer het licht ziet, is Greshoff al weer terug in Zuid-Afrika, waar zijn Afrikaanse vrienden W.E.G. Louw en N.P. van Wyk Louw met smart op de ervaren tijdschriftenman Greshoff zitten te wachten. In december 1945 verschijnt het eerste nummer van *Standpunte*, het blad van de Afrikaanse jongeren. Aan dit nummer zal Greshoff behalve een lang gedicht ook een serie aforismen bijdragen; verder heeft hij gezorgd voor een drietal gedichten van de Vlaming Marnix Gijsen, een vriend uit zijn New Yorkse tijd. Vanaf de tweede jaargang (1946) zal Greshoff deel uitmaken van de redactie van *Standpunte*. Met het uit beeld verdwijnen van Greshoff, verdwijnen ook de Afrikaanse bijdragen in *De Stoep*. De jonge Afrikaanse schrijvers hebben dat tijdschrift ook niet meer nodig om te kunnen publiceren. Dankzij de oprichting van *Standpunte* hebben ze inmiddels een eigen podium waarop ze zich kunnen manifesteren. Meer over Greshoffs rol bij dit tijdschrift is te vinden in Bant (1987).

Zoals eerder al aangegeven is Greshoff in de naoorlogse periode ook zeer belangrijk voor de jonge auteur Etienne Leroux (1922-1989), die in de jaren zestig en zeventig zal uitgroeien tot een van de belangrijkste auteurs van de Afrikaanse literatuur. In een korte herinnering schrijft Leroux het volgende over zijn mentor:

Jan Greshoff was alreeds ‘n held van my kinderjare voordat ek die voorreg gehad het om hom te ontmoet en voordat ek geweet het dat hy die ongelooflike gawe het om die vonk van skrywerskap oor te dra. Hy was die opperpriester van skrywerskap en hy het dit met die waardigheid van sy amp hanteer. [...] Wat Greshoff my geleer het, is my eie geheim wat ek jaloers bewaak. Op ‘n sekere stadium het hy my uit die nes uit geskop en my te kenne gegee dat dit tyd is dat ek moet leer om te vlieg. (Leroux 1973: 570-572).

Terwijl voor Greshoff *De Stoep* tot het verleden gaat behoren, markeert nummer 6 van de tweede serie een belangrijk moment in de Antilliaanse literatuurgeschiedenis: op pagina 44 vinden we het gedicht “Bezoek,” het debuut van Tip Marugg. Zo is dit nummer van december 1945 tegelijk afsluiting en begin.

In zijn memoires *Afscheid van Europa* (1969) zal Greshoff *De Stoep* niet noemen, maar het tijdschrift duikt nog wel een keer op in *Standpunte*. In het derde nummer van jaargang 6 (maart 1952) verschijnt de bijdrage “*De Stoep is tien*” van Luc. Tournier. Bij het artikel meldt de redactie: “Op ons verzoek het hy [Luc Tournier, WB] hierdie artikel geskryf oor sy werk aan *De Stoep*, die merkwaardige tydskrif wat hy opgerig het en wat reeds al tien jaar bestaan” (1952: 58). Ironisch is dat op het moment dat Tourniers bijdrage in *Standpunte* verschijnt, *De Stoep* niet meer bestaat; in mei 1951 was het 26e en laatste nummer van het blad verschenen.

4.3. Subsidie voor *De Stoep*

Tijdens de oorlog wil Greshoff in al zijn ijver en enthousiasme voor *De Stoep* meer zijn dan alleen de doorzendpost van de vrije Nederlandse literatuur. Zo poogt hij bijvoorbeeld regeringssteun te krijgen voor het blad, hetgeen mislukt, zo blijkt uit een brief van 20 april 1944 aan Van Wyk Louw:

En *De Stoep* kan, met alle moeite welke ik ervoor deed, geen regeringssteun verkrijgen. Ik wist de heer Bolkestein, onze minister van onderwijs en schoone kunsten er toe te krijgen 2400 gulden voor *De Stoep* uit te trekken. Hij heeft dat eerst tot 1200 moeten terugbrengen en toen het voorstel eindelijk in de ministerraad kwam, werd het op verzoek van van den Broek (finantiën) afgewezen.

Overigens wordt Greshoffs poging tot het verkrijgen van financiële steun voor *De Stoep* door Chris Engels niet erg gewaardeerd:

Jan Greshoff vroeg, tegen mijn wil, terwijl hij het zeemansuurtje in New York voor de radio mocht verzorgen, steun voor *De Stoep* aan Londen bij minister Van den Broek, die hem afwees en ons naar de gouverneur verwees. Het was ongeveer het enige verschil van mening, dat we hadden. Ik zei dat ik er niet om had gevraagd, en toen hij me vroeg waarmede hij me dan in Gods naam een plezier kon doen, antwoordde ik hem in een brief waarop ik niet het geringste antwoord verwachtte. Ik donderde erop los, dat *De Stoep* uit ons hart was voortgekomen en we ons niet hadden afgevraagd of het kon [...]. Hij schreef terug dat hij zich herinnerde dat hij misschien mijn vader had kunnen zijn en dat hij van mijn brief genoten had en hij zich zijn eigen jeugd weer herinnerde. (Tournier 1977: 34)

Helemaal beginselvast was Engels toch ook weer niet, zo kunnen we concluderen uit de volgende opmerking van Hartog: “Bij de Curaçaose begroting 1944 kreeg het [tijdschrift] een jaarlijkse subsidie van 600 gld.; het is het enige blad, dat in enig opzicht van overheidswege wordt gesubsidieerd” (Hartog 1944: 23). Het stopzetten van de subsidie in 1950 was een van de oorzaken van het einde van het tijdschrift (Casimiri 1988: 5).

4.4. Persoonlijk contact Greshoff-Tournier

Anders dan bij *De Fakkel* is er nooit persoonlijk contact geweest tussen Greshoff en de mensen rond *De Stoep*. In een brief van 23 april 1943 aan Van Wyk Louw maakt Greshoff wel melding van een mogelijke lezingentournee, waarbij onder andere Curaçao bezocht zal worden:

Tegen de reis naar West Indië [...] zie ik erg op. Aty [zijn vrouw, WB] kan niet mede, omdat zij geen voorkeur voor het vliegtuig kan krijgen. Ik zou vijf (of vier) lezingen op Curaçao, drie in Suriname en twee in Venezuela moeten houden. Het geheele reisje zou ongeveer vijf á zes weken duren. Ik zou alleen wel eens gaarne rustig met de *Stoep*-leeden willen spreken. Ook vind ik het wel aardig om gehéél Nederland, in Europa, Azië en Amerika, bezocht te hebben. Maar ik zie er tegen op: dat is een typisch ouderdomsverschijnsel. Vroeger was reizen, trekken, mijn lust en mijn leven. Nu ben ik blijkbaar ho[n]kvast geworden. Een der zekerste kenmerken der seniliteit!!

Hoewel Greshoff regelmatig over de lezingentournee blijft schrijven, wordt de reis steeds uitgesteld en zal hij uiteindelijk noch Curaçao, noch Suriname of Venezuela ooit bezoeken.

5. Tot slot

Na de oorlog gaan Greshoff en *De Stoep* hun eigen weg. Greshoff keert vanuit New York terug naar Kaapstad, waar hij in juli 1945 arriveert. In Zuid-Afrika gaat hij zich met zijn Zuid-Afrikaanse vrienden bezighouden met het nieuwe tijdschrift *Standpunte*. Greshoff en *De Stoep* hebben elkaar na de oorlog niet meer nodig. Het Curaçaose tijdschrift, in 1940 opgericht als podium voor Nederlandse schrijvers in de diaspora, is al tijdens de oorlog uitgegroeid tot een podium voor lokale auteurs als Oda Blinder, Tip Marugg en Charles Corsen. Rutgers benadrukt de belangrijke rol die *De Stoep* heeft gespeeld in de Nederlandstalige literatuurgeschiedenis van Curaçao.

En daarmee is *De Stoep* het eerste Nederlandstalige tijdschrift op Curaçao, dat al sinds *Notas y Letras* van 1886-1888 geen echt tijdschrift en sinds A. Bethencourt geen uitgeverij bezat. Nu nog, veertig jaar later, is dit tijdschrift een bron van veel publikaties. Met later de *Antilliaanse Cahiers*, dat geen tijdschrift is in de eigenlijke zin maar meer uit themanummers bestaat, en in mindere mate het algemeen-culturele *Ruku* heeft het ervoor gezorgd dat we nu kunnen praten over Nederlandstalige Antilliaanse literatuur. (Rutgers 1986: 109)

In een latere publicatie benadrukt Rutgers het lokale belang van dit wat de geografische ruimte betreft Nederlandstalige wereldtijdschrift: “De redactieleden

vulden zelf met ruim veertig bijdragen ongeveer een zevende deel van alle nummers. Dit geeft het relatieve belang als Nederlands 'exil-tijdschrift' en de veel belangrijker functie van *De Stoep* als passantenblad en kweekplaats van eigen literatuur getalsmatig goed weer" (Rutgers 1996: 216). In deze observaties van Rutgers weerklinkt de mening van Godthelp, die in het overzichtsartikel "Tien jaar *De Stoep* (1940-1950)" al veel eerder het volgende opmerkte:

Het oorspronkelijke doel van *De Stoep* was een verzamelpunt te zijn voor alle schrijvers buiten Nederland tijdens de oorlog, en voor de literatuur die in die tijd uit Nederland en België Curaçao zou weten te bereiken. Aan dat doel heeft *De Stoep* voortreffelijk beantwoord; maar onder de bezielen-de leiding van Engels is het veel meer geworden, namelijk het *centrum van een op-bloeiend litterair leven op Curaçao zelf*, met 't Nederlands als medium. (Godthelp 1951: 97-98)

In het tijdschrift *Neerlandia* wordt deze tendens al in 1941 opgemerkt. In een recensie naar aanleiding van het verschijnen van het vierde nummer van *De Stoep* merkt recensent G[eorge] S[uppen] op: "Doch *De Stoep* ontwikkelde zich ook schuchter in andere richting en het laat zich aanzien, dat zij het teere plantje worden kan van een langzaam uitbottende 'eigen-landsche' cultuur" (G.S. 1941: 11). En inderdaad: wie de inhoud van de 26 *Stoep*-nummers inventariseert, zal ontdekken dat er al snel geen sprake meer is van heimwee-literatuur van schrijvers in de diaspora. Al tijdens de oorlog vindt het blad een eigen, Curaçaose toon en worden lokale bijdragen, zowel van passanten als van landskinderen, steeds belangrijker. Bij dit alles bleef *De Stoep* een tijdschrift met een uniek, eigenzinnig karakter en een internationale uitstraling. Het is veelzeggend dat de gerenommeerde uitgeverij Meulenhoff zich na de oorlog opwerpt als vertegenwoordiger van *De Stoep* in Nederland en uitgebreid voor het tijdschrift reclame maakt.

Door zijn vele contacten heeft Greshoff zeker bijgedragen aan deze internationale uitstraling. Daarbij was hij een zeer ervaren tijdschriftenmaker die zich met hart en ziel voor iets inzette als hij eenmaal een bepaalde verantwoordelijkheid op zich had genomen. Nadat hij "ja" had gezegd tegen *De Stoep* zorgde hij zelf voor bijdragen en stimuleerde hij anderen om werk af te staan voor het tijdschrift. Als we kijken naar de directe bijdragen van Greshoff aan *De Stoep* zien we niet alleen losse proza- en poëzie-bijdragen, maar ook twee nummers die (vrijwel) volledig door hem zijn gevuld. Greshoff is verder verantwoordelijk voor de 'special' van F.C. Terborgh en verondersteld kan worden dat hij ook de hand heeft gehad in het speciale *Stoep*-nummer met novellen van Adriaan van der Veen. Zoals we zagen was hij ook de motor achter het succesvolle poëziesnummer. Het grote aantal bijdragen uit Zuid-Afrika (zowel in het Nederlands als in het Afrikaans) geeft duidelijk aan dat Greshoff ook daar zijn contacten flink heeft aangespoord om werk te publiceren in *De Stoep*.

Het is wat dit betreft niet meer dan logisch dat in na de oorlog verschenen terugblikken op de geschiedenis van *De Stoep* de naam van Greshoff nooit ontbreekt. Benadrukt wordt altijd dat zijn contacten voor een voortdurende stroom van bijdragen uit de diaspora zorgden. Als Hendrik de Wit, bijvoorbeeld, in het overzichtsartikel “Literair leven op Curaçao” een aantal belangrijke *Stoep*-publicaties noemt, dan is de figuur Greshoff nadrukkelijk in beeld:

Noemen wij, behalve de bloemlezing van poëzie [...] als ‘goede werken’ van *De Stoep*: een essay van Greshoff over Arthur van Schendel, een bundel aphorismen van Greshoff (*Bitterzoet*), een bundel novellen van Adriaan van der Veen, de prachtige novelle ‘Het gezicht van Peñafiel’ van F.C. Terborgh. En verder de ruime plaats die aan de jonge Zuidafrikaanse dichtkunst werd ingeruimd. (De Wit 1948: n.pag.)

Dat op Curaçao de bemiddeling van Greshoff wordt onderkend en gewaardeerd, blijkt bijvoorbeeld ook uit de herinneringen van J. van de Walle, die in de eerste oorlogsjaren als journalist werkzaam was op Curaçao. In *Beneden de wind* schrijft hij: “Uit Brazilië – waar blijkbaar een oude groep immigranten zat – in een Potgieterachtig Nederlands, en uit China bereikten ons stukken die door het gezantschap in Peking per koeriersmail naar New York werden gezonden en via New York, dank zij Greshoff, weer naar Curaçao” (Van de Walle 1974: 114). Met zijn opmerkingen verwijst Van de Walle naar de bijdrage van Dr. A. Colaço Belmonte (een fragment uit “Schip op drift,” verschenen in nummer twee van de eerste serie van *De Stoep*) en naar de al eerder besproken bijdragen van F.C. Terborgh. Van der Walle vervolgt zijn herinneringen aldus: “Bovendien beschikte Greshoff, die toen in Nederlandse kringen een zeer grote naam had, over merkwuurde relaties, en dank zij deze lukte het hem de hand te leggen op verzen van een zekere Leo Vroman, die in een Japans gevangenenkamp was opgesloten” (Van de Walle 1974: 115). Overigens zal Van de Walle zelf nooit een bijdrage leveren aan *De Stoep*.

Het belang van Greshoff blijkt verder uit kleine dingen. Een voorbeeld: als in het tiende nummer van de tweede serie, gepubliceerd in 1948, de eerste gedichten van Charles Corsen in druk verschijnen, noemt Luc. Tournier in zijn korte inleiding de naam van Greshoff: “Tien nummers per serie hadden wij Jan Greshoff beloofd, waarom weet hij niet en wij niet. De tweede serie is dus van nummers verzadigd. Maar wij kunnen het der clubbladen niet aandoen, dat zij verscheurd zouden worden door uitingen als deze van Charles Corsen, die ongetemd op het linotype zitten” (Tournier 1948: 23).

Het zal Greshoff ongetwijfeld veel deugd hebben gedaan dat hij tijdens de oorlog direct en indirect een belangrijke bijdrage heeft kunnen leveren aan het (voort)bestaan van *De Stoep* en daarmee aan de ontwikkeling van de Nederlandstalige literatuur op Curaçao. Zonder de inbreng van Greshoff was het

tijdschrift wellicht een snelle dood gestorven. Dat zou betekend kunnen hebben dat auteurs als Oda Blinder, Charles Corsen en Tip Marugg zich nooit hadden kunnen manifesteren – wegens het ontbreken van een ‘stoep.’

Bibliografie³

- Bant, Willem. 1987. “Jan Greshoff en het Zuidafrikaanse tijdschrift Standpunte.” Universiteit van Amsterdam. Ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- Bel, Jacqueline. 2015. *Bloed en rozen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur. 1900-1945*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Broek, Aart G. 1997. *Chris J.H. Engels: proeve van een dossier*. Willemstad/Curaçao: Bibliotheek van de Universiteit van de Nederlandse Antillen/Fundashon Pierre Lauffer.
- Carmiggelt, S. 1985. *Ontmoetingen met Willem Elsschot*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Casimiri, Nel. 1988. “Marion Snetselaar deed 6 maanden onderzoek op Curaçao: ‘Het belang van *De Stoep* voor Antilliaanse literatuur.’” *Amigoe Weekendbijlage Ñapa*, 11 juni 1988: 5.
- Chen, Salma, en S.A.J. van Faassen, ed. 1990. ‘Beste Sander, Do it now!’ *Briefwisseling J. Greshoff – A.A.M. Stols. Deel 1, 1922-1941*. ‘s-Gravenhage: Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.
- _____. 1992. ‘Stols blijft Stols, denk daarom.’ *Briefwisseling J. Greshoff – A.A.M. Stols. Deel 2, 1945-1951*. ‘s-Gravenhage: Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.
- Coomans-Eustatia, Maritza, Wim Rutgers, en Henny E. Coomans, eds. 1991. *Drie Curaçaose schrijvers in veelvoud. Boeli van Leeuwen. Tip Marugg. Frank Martinus Arion*. Zutphen: Walburg Pers.
- “De nieuwste *Stoep*.” *Weekblad Curaçao*, 16 augustus 1941: 3.
- Dolk, Liesbeth. 1988. “Een uitgeweken *Gids* in Indië. Literaire aspecten van het tijdschrift *De Fakkel* (nov. 1940 – jan. 1942).” *Indisch-Nederlandse Literatuur*. Eds Reggie Baay, en Peter van Zonneveld. Utrecht: HES-Uitgevers. 243-277.
- Fokkema, R.L.K. 1982. “Greshoff als kalebas.” *Trouw*, 5 augustus 1982.
- Gans, Jacques. 1971. “Souvenir aan Greshoff.” *De Telegraaf*, 27 maart 1971.
- Gijsen, Marnix. 1943. “Inleiding.” *De Stoep* I(9-10): z.pag.
- Gillet, Louis. 1970. *Jan Greshoff*. n.p.: Desclée De Brouwer.
- _____. 1971. *Jan Greshoff. Zijn poëzie en poëtië*. Hasselt: HeideLand-Orbis.
- Godthelp, H. 1951. “Tien jaar *De Stoep* (1940-1950).” *WIG* 32: 92-99.
- Greshoff, J. 1939. *Steenen voor brood*. Amsterdam: P.N. van Kampen & Zoon N.V.
- _____. 1944. “Lubbes leeft / streeft nog.” *De Stoep* II(3): 51-56.
- _____. 1946. “Letterkundige lewe in Suid-Afrika.” *Die Huisgenoot*, 10 mei 1946: 4-5.
- _____. 1969. *Afscheid van Europa*. ‘s-Gravenhage-Rotterdam: Nijgh en Van Ditmar.
- G.S. 1941. “Een verheugend verschijnsel.” *Neerlandia*, september 1941: 11-12.

³ Zeer nuttig bij het achterhalen van verschillende bronnen waren de publicaties “Antilliaans onthaal: Een index op periodieken – Amigoe di Curaçao. Beurs- en Nieuwsberichten en La Prensa” voor de periode 1940-1948, samengesteld door A. Broek en M. Snetselaar en gepubliceerd in *Kristòf*, jaargang VIII-1 tot en met jaargang X-1. Bij het schrijven van dit artikel werd verder dankbaar gebruik gemaakt van materiaal, advies en kritisch commentaar van Prof. Dr. G.W. Rutgers.

- _____. 1942. “De Fakkel gebluscht.” *De Stoep* I(7): 45-46.
- Hartog, Joh. 1944. *Journalistiek leven in Curaçao*. Willemstad: Paulus-drukkerij.
- H.W. 1945. “De dichter beuzelt.” *De Stoep* II(6): 36-37.
- Jan Greshoff, gangmaker en bemiddelaar. 1979. Haarlem: Carlinapers.
- Kelk, C.J. 1981. *Wie ik tegen kwam*. ‘s-Gravenhage: Nijgh en Van Ditmar.
- “Koersverandering of Roepverandering.” 1942. *De Stoep*, I(5): 3-4.
- Leroux, Etienne. 1973. “Jan Greshoff, de Grashof, by Kloofnekweg, Kaapstad, Suid-Afrika.” *Tirade XVII*: 570-574.
- Nelissen, H.P.M. 1981. “Jan Greshoff en ‘de tweede schoonheid.’” Universiteit van Amsterdam. Ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- Nieuwenhuys, Rob. 1978. *Oost-Indische Spiegel*. 3e ed. Amsterdam: Querido.
- Rutgers, Wim. 1986. *Dubbeltje lezen, stuivertje schrijven*. Oranjestad: Charuba/Den Haag: Leopold.
- _____. 1996. *Beneden en boven de wind. Literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Toorn, Willem van. 2015. *Emanuel Querido. 1871-1943. Een leven met boeken*. Amsterdam-Antwerpen: Em. Querido’s Uitgeverij B.V.
- Terborgh, F.C. 1973. “Stimulerende critiek.” *Tirade XVII*: 605-609.
- Tournier, Luc. 1941. “Het eerste exemplaar *De Fakkel*.” *De Stoep* I(3): 38.
- _____. 1948. “Gedichten van Charles Corsen.” *De Stoep* II(10): 23.
- _____. 1952. “*De Stoep* is tien.” *Standpunte* VI(3): 58-62.
- _____. 1977. *Luc Tournier 70*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Van der Molen is de naam. Een hommage aan de journalist Frits van der Molen*. n.d. Amstelveen: JEKA Speciaaldrukkerij.
- Veen, Adriaan van der. 1958. “Een gepointilleerd zelfportret.” J. Greshoff. *Nachtschade*. Den Haag: Stols.
- Vestdijk, S. 1946. “*De Stoep*.” *WIG* 27: 122-123.
- “Waarom *De Stoep*?”. 1940. *De Stoep* I(1): 3.
- Walle, J. van de. 1974. *Beneden de wind. Herinneringen aan Curaçao*. Amsterdam: Querido.
- Wel, Freek van. 1980. Typoscript van een interview met Luc. Tournier gehouden op 15 augustus 1980 op Hilversum II in de radiorubriek “De Nederlandse Antillen”; uitzending namens het Kabinet voor Nederlands-Antilliaanse Zaken in ‘s-Gravenhage.
- Wit, Hendrik de. 1948. “Literair leven op Curaçao.” *Vrij Nederland*, 7 februari 1948.